

Борисова В. Є.
Київський національний університет будівництва і архітектури
(Україна)

ПИТАННЯ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМЦІВ ПРОФЕСІЙНОЇ МОВИ

Навчання української або російської мови як іноземної має комплексний характер. Воно передбачає систему відомостей про мовні засоби української мови й систему завдань на їх осмислення, активізацію й закріплення; систему завдань зі взаємозв'язаного навчання усім видам мовленнєвої діяльності з урахуванням запрограмованого рівня вмінь і навичок; текстовий матеріал з навчально-професійної і соціально-культурної сфер для вивчального, ознайомлювального та змішаного аудиторного читання, а також ілюстрації.

Ключові слова: іноземні студенти, навчання, лексика, мовлення, термінологія.

Одним із найважливіших факторів розвитку професійної мови є якість її термінологічного потенціалу, а також ефективно його використання в інтересах конкретної галузі знань.

Сьогодні у науковій сфері накопичилася певна кількість проблем, пов'язаних із новизною вичленення в українській терміносистемі лексики іншомовного походження і визначенні особливостей викладання даної лексики іноземним студентам, які вивчають українську мову. Організація і презентація наукової лексики в іноземній аудиторії є важливою для сучасної методики викладання української мови як іноземної та для викладачів спеціальних дисциплін.

Лексичний аспект вивчення наукової лексики взагалі та її іншомовної складової зокрема є вкрай важливим для розуміння процесів, які відбуваються не лише в суспільно-політичній, економічній, науковій сферах, але й у сучасній лексиці та фразеології.

Актуальність вивчення терміносистем викликана також практичними потребами. Технізація мови, що спостерігається унаслідок проникнення в загальну лексику значного числа "технічних" слів, велика питома вага спеціальних найменувань в системі мови, прогрес науки і техніки, що позначився на співвідношенні кількості художніх і науково-технічних публікацій на користь останніх, приводить до того, що в наш час у практиці викладання української мови як іноземної у вищих навчальних закладах виділяється окремий аспект – навчання мови спеціальності.

Значну частину тих, що вивчають українську мову як іноземну, складає контингент студентів, для яких українська мова є засобом опанування основної спеціальності, тому розробка прийомів і методів навчання, що дозволяють іноземцеві опанувати мову спеціальності, удосконалювати способи вичленення ядерної інформації з наукових текстів, сформувалася у напрямі, який одержав назву "навчання мови науки", а ця мова фіксується в корпусі текстів, що репрезентують певну галузь знань. Найбільш характерною відмінністю мови науки у царині лексики є термінологічність словникових одиниць. Тому робота над окремим терміном і над висловлюванням, до складу якого входить термін, має первинне значення в роботі з іноземними фахівцями.

Як писав О.О. Леонтьєв: "Предмет методики навчання російської мови як іноземної – оптимальна система управління навчальним процесом, тобто система, яку направлено на найбільш ефективно оволодіння учнями російською мовою" [1, с. 47].

Таким чином, навчання української або російської мови як іноземної має комплексний характер. Він включає систему відомостей про мовні засоби української мови й систему завдань на їх осмислення, активізацію й закріплення; систему завдань зі взаємозв'язаного навчання усім видам мовленнєвої діяльності з урахуванням запрограмованого рівня вмінь і навичок; текстовий матеріал з навчально-професійної і соціально-культурної сфер для вивчального, ознайомлювального та змішаного (ознайомлювально-вивчального) аудиторного читання, а також ілюстрації.

Для методики важливими є її зв'язки з лінгвістикою, психолінгвістикою, дидактикою та іншими науками, тому специфічні принципи методики є лише конкретною формою загальних принципів дидактики, виводяться з лінгвістики або прирівнюються до найбільш важливих психологічних закономірностей засвоєння нерідної мови.

Проте в методиці є власний предмет дослідження – навчання нерідній мові як засобу спілкування, на відміну від дидактики, де таким предметом є теорія навчання будь-чому взагалі, а в лінгвістиці – сама мова як явище. Для методиста українська мова як іноземна – це об'єкт вивчення, а не просто засіб спілкування або система слів і законів їх зміни. Предмет навчання – це розвиток у студентів здатності користуватися іншою мовою як засобом комунікації, а не просто повідомлення знань або набуття вмінь.

Опис української мови з метою її викладання іноземцям – окрема галузь педагогічної лінгвістики, що має свої певні особливості. Головним завданням при навчанні іншомовній лексиці є адекватна семантизація лексичних одиниць. Виділяється декілька способів семантизації:

– семантизація за посередництвом синонімів чи антонімів, семантизація через родове слово;

- контекст;
- дефініція (коротке тлумачення);
- пояснення;
- зорова наочність;
- вказівка жестом (остенсивне визначення) або інший подібний спосіб;
- перерахування;
- однокорінне слово;
- переклад;
- етимологічний аналіз.

Усі перераховані способи семантизації, окрім етимологічного аналізу й перекладу, відображають кожен окремо той чи інший бік системних зв'язків між лексичними одиницями в синхронічному аспекті і в той же час превалювання певних елементів у лексичному значенні.

При дозуванні нових слів на одиницю навчального часу на початковому етапі слід впроваджувати нову лексику невеликими дозами, щоб мати можливість закріпити в свідомості студентів новий матеріал, паралельно обробляючи раніше введені слова. На наступному етапі кількість нових слів може доходити до двадцяти.

Для засвоєння навчальної інформації необхідно здолати труднощі, пов'язані з вимовою і написанням слова, із специфікою значення слова, із особливостями його граматичних форм та вживанням у мовленні. При цьому важлива правильна організація презентації й пояснення нового слова як в контексті, так і поза ним, але найчастіше шляхом поєднання цих прийомів.

При презентації нового слова необхідне налаштування артикуляційно-слухових органів студентів на правильне сприйняття та вимову цього слова. Спочатку нове слово сприймається на слух в знайомих сполученнях і реченні, потім студенти вимовляють слово услід за викладачем, після цього бачать слово написаним або надрукованим і читають його, потім самі пишуть це слово з дотриманням норм.

Мовний матеріал має бути органічною єдністю лексики й граматики і містити комунікативно значиму для мовленнєвої діяльності лексику і граматичні явища, необхідні для використання даної лексики в межах тематичних ситуацій на кожному конкретному етапі навчання. Форма слова впливає на його зміст, проте засвоєння великої кількості слів для вираження думок не важливіше за кількість граматичних форм і конструкцій, оскільки семантика граматичної форми є самостійним засобом семантизації і може вказувати на предмет, явище, процес тощо.

На відбір засобів семантизації впливає характер самого слова, рівень підготовки

студентів, умови викладання української мови, рівень володіння українською мовою самого викладача. Види й форми лексичної роботи, вибір того чи іншого типу вправ диктується етапом навчання, його метою та умовами, необхідністю врахування рідної мови студента, характером лексики, що вивчається, і т. ін.

Таким чином, для лексико-семантичного і словотвірного аналізу тематичних і лексико-семантичних груп іншомовної наукової термінологічної лексики української мови необхідно визначення її складу, виділення тематичних і лексико-семантичних груп і підгруп слів і розгляд даної лексики с точки зору походження.

У сучасних термінознавчих працях запозичення розглядається широко, і як процес термінологізації слів загальнолітературної мови, і як використання термінів інших професійних полів. Такі запозичення іменуються внутрішніми, або внутрішньомовними. Набагато частіше (традиційно) під запозиченнями розуміються “зовнішні”, тобто запозичення з інших мов. У цілому процес запозичення термінів не відрізняється від аналогічного в загальнолітературній мові, але має ряд особливостей, які можна звести до таких:

1) письмовий шлях проникнення запозичень, оскільки обмін науково-технічною інформацією здійснюється за допомогою публікацій;

2) свідомо дія на процеси запозичення, що пов'язане з можливістю планомірного формування терміносистем.

Як лінгвістичні чинники поширення термінологічного запозичення виділяються:

1) можливість декодування інтернаціональних елементів, що веде до полегшення розуміння змісту термінів;

2) відповідність інтернаціоналізмів вимогам стислості та однозначності;

3) висока словотворча валентність, можливість поєднуватися з частиною слова рідної мови, а також зі словами у складі словосполук.

Одні мови, більш пристосовані для термінологічного словотворення, дають істотний внесок у формування окремих терміносистем у порівнянні з іншими мовами. У середині європейського культурного ареалу першими творцями спеціальної лексики були греки, стихійно виявившись творцями номенклатур наукових шкіл, напрямів та галузей знань. Можна стверджувати, що будова грецької мови була одним із стимулів розвитку наукового мислення і базою для створення термінів різних наук.

Латина, будучи упродовж багатьох століть мовою вчених Європи, була перш за все провідником грецьких терміноелементів і предикативних моделей. Латинська мова епохи Відродження конкурувала з національними мовами Центральної і Західної Європи. Тривала боротьба вчених за право викладати свої думки рідною мовою врешті закінчилася перемогою на їхню користь. Проте до цього часу латинська мова зберігає значну роль у поповненні терміносистем багатьох наук. У ряді країн Східної Європи мовами вчених були церковнослов'янська і грецька.

Як відзначають вчені, мова повинна постійно змінюватися, щоб продовжувати функціонувати. Потреба в постійних лексичних інноваціях, що є органічною властивістю кожної мови, обумовлена потребою в найменуванні всього нового і в його осмисленні внутрішньомовними чинниками – тенденціями до економії, уніфікації, системності мовних засобів, варіювання номінацій з різною внутрішньою формою, етимологією, завданнями експресивно-емоційної, стилістичної виразності.

При презентації та закріпленні спеціальної лексики, як і загальнолітературної, найважливішою методичною опорою повинна бути системність. Спеціальна лексика перш за все піддається тематико-понятійній організації. Основою тематико-понятійного представлення даних лексичних одиниць є розуміння теми як акту комунікації. Такий розподіл і презентація мовних засобів активізують процес навчання, оскільки дозволяють моделювати майбутню мовленнєву діяльність студента українською мовою. Змістовним ядром тематичної організації спеціальної лексики є базисні терміни й терміносполучення,

а вже потім пов'язані з ними в понятійному і семантичному планах інші терміни й терміносполучення. Таке концентричне подання спеціальної лексики дозволяє відпрацювати різні зв'язки базисного терміну з іншими одиницями: родо-видові, синтагматичні, деривативні.

Деякі фахівці-методисти рекомендують таку організацію навчання мови спеціальності, при якій термінологічна лексика вводиться спільними зусиллями викладача мови й викладача-предметника. За понятійну співвіднесеність, наукову точність цієї частини лексики "відповідає" фахівець-предметник. Увага викладача української мови скерована на вживання термінологічної лексики, яка в плані морфології, словотворення і синтаксису в основному підпорядкована системі української мови і утворюється за моделями, що діють в ній.

Лінгвісти, функціонально розмежовуючи слова спільної мови в їх номінативній функції від термінів, що виконували раніше роль дефінітива в мові і мовленні, згодні з тим, що терміни, попри те, що вони є знаками, – це такі ж слова, як і будь-які інші. Це твердження може служити відправним при навчанні спеціальній лексиці. Наприклад, необхідну термінологічну інформацію може нести в собі внутрішня форма терміну, особливо споконвічного.

При введенні та закріпленні термінів в іноземній аудиторії можна успішно застосовувати аналіз термінотворчих елементів. Постійно зростаюча потреба в найменуванні нових спеціальних понять в епоху НТР зумовила високу продуктивність і регулярну повторюваність інформаційно-словотвірної фонди.

Особливий інформаційний обсяг мають складні терміни. За словами В. П. Даниленка, ці терміни "...не викликають помилкових асоціацій, оскільки не мотивують термінологічні найменування, а розшифровують найменовані поняття за допомогою значення складових терміноелементів" [2, с. 35]. Аналіз термінотворчих елементів також можна досить успішно використовувати при роботі над спеціальною лексикою для успішного її запам'ятовування.

Різноманітність та багатомірність словникових об'єднань ускладнює сприйняття системи, і завдання викладача – врахувати найбільш характерні лексичні зв'язки, внутрішню логіку матеріалу, відібрати лексику так, щоб системність виявлялася наочно й послідовно, і тим самим розширювалися потенційні можливості слововживання.

Складність мінімізації лексики для початкового і основного етапів навчання полягає в необхідності відбору, з одного боку, достатньої кількості слів, що дозволяють здійснювати комунікацію в межах усіх тем мовного спілкування, які виділені для вивчення й засвоєння в даному курсі, тобто базового лексичного списку, а з іншого боку – відбору елементів, зіставлень із збереженням структурних та семантичних характеристик системи і дотриманням розумних пропорцій у подачі рядів і груп слів.

Проблема комунікативно-направленого опису лексики, орієнтованого на певного користувача, вирішується в роботі на основі сучасних уявлень про цей рівень мови. Це проблеми системності лексики, теорії лексичного значення, типів лексичних значень і деякі інші.

Проте професійно диференційоване навчання мови спеціальності студентів-іноземців, майбутніх фахівців, повинно забезпечити високий рівень мотивації у навчанні української мови як засобу опанування професійними знаннями, формування професійної компетенції.

Навчання, побудоване на тематичному і мовному матеріалі спеціальності, може стимулювати ресурси особистості, викликати у студента стійкі позитивні емоції і активізувати потенційні можливості опанування іноземною мовою. Можна передбачити, що мовлення як процес і результат навчання за допомогою мови, вузько направлене в кожному спеціальному випадку і не передбачає використання мови у всьому її обсязі, унаслідок чого можливо компресувати мовний матеріал до конкретної підмови в

конкретній сфері навчально-наукового спілкування.

У лексичній системі сучасної української мови, як і в інших розвинених мовах, біля 80% лексики складають наукові і технічні терміни, тому “термінологія посідає центральне місце, є семантичним ядром мови науки, яка визнається функціональним різновидом літературної мови на сучасному етапі” [3, с. 15].

При визначенні змісту навчання необхідно встановити мінімальний обсяг мовного матеріалу з урахуванням стилістично диференційованого принципу відбору, виходячи із специфіки реалізації мовних одиниць в даній підмові. Особливості, що характеризують наукову прозу, у тому числі й підмови технічних спеціальностей, стосуються, в першу чергу, лексики, у зв'язку з чим необхідно встановити кількісний і якісний склад лексики підмов технічних спеціальностей, необхідний і достатній для реалізації мети навчання мови.

Терміносистеми підмов формують змістову, тематичну сферу спеціальних текстів, несуть головне змістове навантаження в мові науки, тому професійне спілкування без знання спеціальної термінології неможливе.

Використана література:

1. Методика / под ред. А.А. Леонтьева. – М. : Рус. яз., 1988 (Заочный курс повышения квалификации филологов-русистов).
2. Даниленко В.П. Русская терминология. Опыт лингвистического описания. – М. : Наука, 1977. – С. 35.
3. Лейчик В.М. О некоторых современных способах словообразования // Особенности словообразования в терминосистемах и литературной норме / отв.ред. В.И. Бартков. – Владивосток : Изд-во ДВНЦ АН СССР, 1983. – С. 3-15.

Борисова В. Е. Вопросы обучения иностранцев профессиональному языку.

Обучение украинскому или русскому языку как иностранного имеет комплексный характер. Оно предусматривает систему сведений о языковых средствах украинского языка и систему заданий на их осмысление, активизацию и закрепление, систему заданий по взаимосвязанному обучению всем видам речевой деятельности с учетом запрограммированного уровня умений и навыков; текстовый материал по учебно-профессиональной и социально-культурной сфере для изучающего, ознакомительного и смешанного аудиторного чтения, а также иллюстрации.

Ключевые слова: иностранные студенты, обучение, лексика, речь, слово, терминология.

Borysova V. Questions of training of foreigners to professional language.

Study of Ukrainian or Russian as a foreign language is complex. It provides system information about language means of Ukrainian language and system of tasks on their comprehension intensification and consolidation; interconnected system problems with studying all types of speech activities in view of the programmed level of abilities and skills, the text material on educational and professional, social and cultural spheres for vyvchalnoho, trial and auditorium combined reading and illustrations.

Keywords: foreign students, teaching, lexicon, speech, word, terminology.

Бочина Т. Г., Агеева Ю. В.

Татарский государственный гуманитарно-педагогический университет (Россия)

ТРАДИЦИИ И НОВАЦИИ: ИЗ ОПЫТА ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА СТАЖЁРОВ-ФИЛОЛОГОВ

В статье рассматривается реализация коммуникативного подхода к преподаванию русского языка как иностранного в процессе языковой стажировки студентов-филологов.